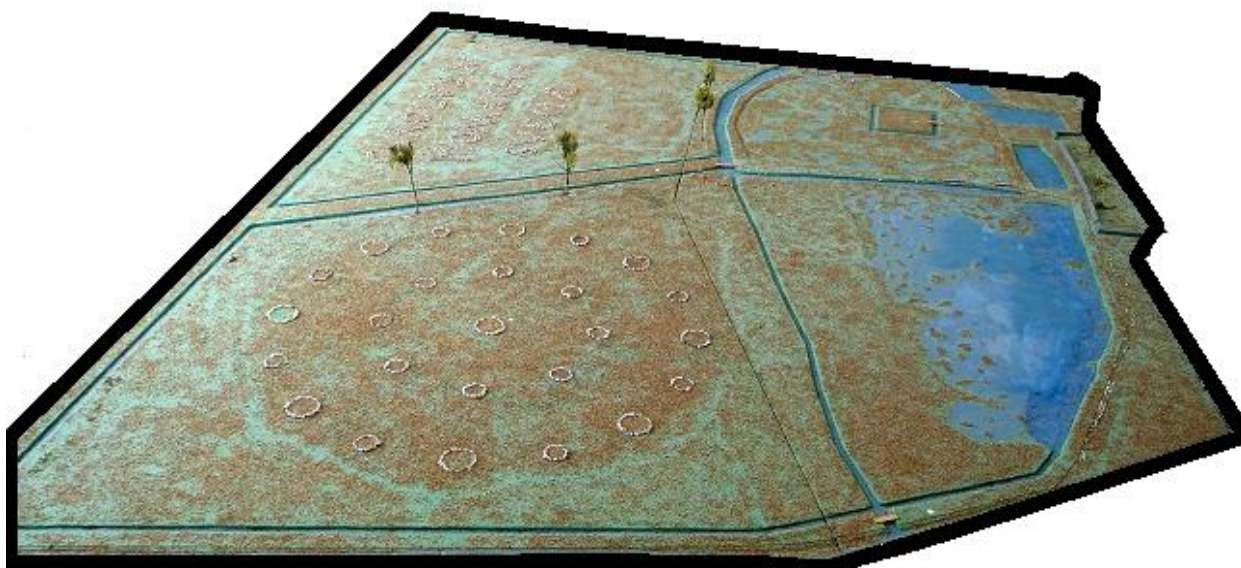

PRÄSTEN OCH VÄXTERNA

ANALYS AV VÄXTRESTER FRÅN PRÄSTGÅRDSPARKEN I ÖSTRA SALLERUP SKÅNE

Arkeobotanisk Analys

Rapporter från Arkeologikonsult 2013

Stefan Gustafsson

PRÄSTEN OCH VÄXTERNA

Analys av växtrester från Prästgårdsparken i
Östra Sallerup Skåne

Arkeobotanisk analys

Rapporter från Arkeologikonsult 2013

Stefan Gustafsson

Arkeologikonsult
Optimusvägen 12 B
194 34 Upplands Väsby
Tel 08-590 840 41
Fax 08-590 725 41
www.arkeologikonsult.se

Foto framsida: Stefan Gustafsson
(modell över hur Prästgårdsparken kan ha sett ut vid anläggandet, finns att beskåda i Östra Sallerups kulturhus).

Sammanfattning

I samarbete med Föreningen Jöns Henrikssons Minne har Arkeologikonsult utfört en mindre arkeobotanisk undersökning inom Prästgårdsparken i Östra Sallerup, Skåne. Föreningen har tilldelats kulturmiljövårdsbidrag för viss restaurering av parken samt ett anslag från hembygdsföreningen i syfte att göra en arkeobotanisk analys. Arkeologikonsult har ställt upp med resekostnader och delar av analyskostnaden för proverna.

Provtagningen ägde rum den 15 augusti i samband med schaktningar i den största dammen. Schaktningsövervakningen utfördes av Joakim Frejd från Sydsvensk Arkeologi. Restaureringen av parken som är ett långsiktigt projekt har påbörjats med att återställa dammarna. Arbetet började i den större dammen som har en anlagd ö i den norra delen. Runt ön har det funnits ett ca 0.8 m djupt dike som fyllts igen efter parkens övergivande.

Bakgrund och förutsättningar

Prästgårdsparken i Östra Sallerup är ett ovanligt kulturminne skapat av en egensinnig präst under 1600-talets senare del. Parken omfattar en yta av 260x220 meter och är en av få i Europa bevarade parkanläggningar från den här tiden. En stenmur omgärdar parken som är indelad i

fyra kvarter. Mellan kvartererna finns vägar och kanaler. I parkens 2 norra kvarter återfinns dammanläggningar för fiskodling som sammanbinds av kanaler med in- och utlopp. I den nordvästra dammen ligger en kvadratisk ö, omgiven av ett knappt meterdjupt dike. På ön har det funnits ett lusthus.

Fig.1. En rekonstruktion av parkens ursprungliga utseende. Teckning Katarina Frost 1996.

I det nordöstra kvarteret ligger också en damm men detta område verkar vara ett naturligt fuktigt och vattenrikt område som förmodligen utgör inflödet av vatten till dammanläggningarna.

Den kanske märkligaste anläggningen finns i det sydvästra kvarteret där en hyllning till Karl XI ligger i form av ca 9 meter stora bokstäver som byggts upp med dubbla stenrader. Bokstäverna bildar texten "CAROLVS XI MONARCHA SVECIÆ".

Det sydöstra kvarteret består av 25 stensättningsliknande anläggningar, sannolikt planteringsbäddar, utlagda till en jättelik kompasskiva, ca 90 m i diameter.

Fig. 2. C i CAROLVS från sydväst

Det unika med parken är att den fått förfalla utan påverkan av vägbyggen, djupplöjningar eller byggnationer av skilda slag och därmed en av få bevarade anläggningar i hela Europa från den här tiden. Parken har helt enkelt växt igen och beskogsats med framförallt brunjords-tillväxt som följd. Dammarna har fyllts igen med ett mellanting av brunjord och torvliknande bildning där det organiska innehållet är högt. Den fuktiga miljön i dammarna har medfört en god bevaringsmiljö för subfossilt växtmaterial, det vill säga oförkolnade växtrester.

Parkens tillkomst är en intressant historia med prästen Jöns Henriksson i centrum (Frost 1996, Wrang 2013). Han föddes som Jens Henrichsen i Köpenhamn. Han är troligen son till en av Kristian IV:s trädgårdsmästare även om det inte är helt klarlagt. Något underligt är det ändå att kungen betalar hans utbildning på universitetet i Köpenhamn där han studerar teologi, fysik och medicin. Henrichsen kommer till Sallerup och Långaröd som präst 1648 och blir verksam där till sin död 1689. Under den här tiden övergår Sallerup och Skåne från att vara en del av det danska riket till att bli en svensk provins. Försvenskningen resulterar bl a i att Jens Henrichsen blir Jöns Henriksson och att han låter anlägga sin monumentala kungahyllning i parken, Karl XI:s stenar.

Syfte och frågeställning

Under 1995 genomfördes en makrofossil-analys av material inhämtat från diket runt ön i syfte att avgöra vilken bevarandestatus eventuellt arkeobotaniskt material hade (Frost 1996). Resultatet visade på mycket goda bevarings-

förhållanden. Med utgångspunkt från dessa resultat togs de prover som redovisas i denna analys i samma dike. Frågeställningen var främst att undersöka om det fanns spår av parkens ursprungliga flora och om det kan finnas makrofossil som knyter an till fiskodlingen.

Metodval och genomförande

Proverna samlades in i samband med att en av dammarna rensades. En sektion togs upp i diket som omgärdar ön där lusthuset en gång låg. Sektionen mäter ca 80 cm ner från dagens markyta. Proverna togs ur flera nivåer för att möjliggöra en analys av hur parkens vegetation förändrats över tid.

Proverna sållades i vatten där det använda sållet hade en maskvidd av 0.2 mm.

Provolymen uppgick till 1 liter. Det framsiktade materialet analyserades under mikroskop med en förstoring av 4 till 100 gånger. Även andra typer av makrofossil noterades som insekter, trärester, vattenorganismer etc. Identifieringen gjordes med hjälp av referenslitteratur och referenssamling (Anderberg 1998 och 2009, Berggren 1969 och 1981, Digital Seed Atlas of the Netherlands).

Resultat

Proverna togs ur en vertikal sektion i diket som omgärdar ön där det än gång låg ett lusthus. Även proverna från den tidigare gjorda analysen togs ut detta dike

Stratigrafin i diket var tämligen homogen till utseende (fig. 3). Hela sektionen av en brunjordsliknande jord till hälften genomväxt av rötter från gräs, buskar och träd. I de övre skikten ner till ca 30 cm var jorden tämligen lucker med stort innehåll av rötter. Mot botten var jorden mer packad och inte lika påverkad av rötter. Från ca 40 cm djup och ner till botten av diket var innehållet av subfossila växtrester och andra makrofossil påtagligt med pinnar av al som var i mycket god kondition, hasselnötter, alkottar, insektsrester med mera.

Av figur 3 framgår provpunkterna i sektionen. Innehållet i prov 1 till 3 räknat från botten av diket var tämligen homogent. Helhetsintrycket blir att diket förmodligen fyllts igen relativt fort. Det finns inga infiltrationslager, mikrostratigrafier eller andra lagerbildningar som tyder på en utfyllnad av diket över en längre tidsrymd. Bioturbation i den övre tredjedelen av dikesfyllningen har medfört större syretillförsel och därmed en högre nedbrytningsgrad av växtmaterialet.

(Frost 1996). Eftersom det inte var klarlagt hur fort diket fyllts igen togs proverna på flera olika nivåer för att på så vis möjliggöra en studie av vegetationsförändringen över tid.

Fig 3. Sektion ur dike med provpunkter markerade, sektionen mäter 82 cm.

I provpunkt 1 till 3 från botten påträffades relativt stort antal subfossila frö från olika arter. Starrnötter från flera olika arter fanns i stor mängd och utgör det dominerande inslaget i samtliga prover tillsammans med tiggarrunkel. Tågararter var också vanliga i alla prov liksom säv

och gräs. Dessa arter ger oss inte någon information om vilka växter som planterats i parken men väl information om hur det såg ut kring diket vid tiden för dess igenläggande. Det är med andra ord en fuktig ängsmiljö där vattennivån varierade över året.

Fig. 4. Starrnöt och tiggarrunkel.

Att det funnits öppet vatten under mindre eller större delar av året understryks av fynd av svaltingväxter inte minst pilblad *Sagittaria sagittifolia*. I dessa prover finns också stora mängder hasselnötter, alkvistar och alkottar. Detta torde innebära att när diket grundar upp eller läggs igen så finns

en växtlighet av al och hassel, förmodligen på den lilla lusthusön. Därmed finns en övervägande risk att de arter som återfinns i dessa prover främst representerar en igenväxningsfas snarare än parkens glansdagar.

Fig. 5 Skal från hasselnötter.

I dessa bottenlager hittades även ett tiotal små fiskfjällsfragment som inte närmare kan bestämmas än till någon karpfisk. Fynden är intressanta med tanke på

dammarnas tänkta funktion där diket skulle utgöra en uppsamlingsplats för dammens fiskar då det var skördetid.

Fig 6. Fragment av fiskfjäll från karpfisk.

Förutom de växter som kan knytas till den fuktiga och igenväxande miljön så hittades några mer intressanta fynd som skulle kunna ha en koppling till tiden då parken var i funktion. Frö av fläder

förekommer rikligt i botten lagren i diket. I samma lager finns även fynd av surkörsbär dock bara i form av en enstaka fyndkärna.

Fig. 7. Frö av fläder och kärna av trolig surkörnbär.

Tabell 1. Fördelningen av arter och antal vid respektive provpunkt.

Art/Pnr	1	2	3	
Starr <i>Carex</i> spp.		287	196	29
Gräs <i>Poaceae</i>	39	88	64	
Tåg <i>Juncus</i> spp	166	104	36	
Tiggarranunkel <i>Ranunculus sceleratus</i>	93	152	87	
Fingerört <i>Potentilla</i>	65	92	55	
Smörblomma <i>Ranunculus</i>	9	33	19	
Surkörnbär <i>Prunus cerasus</i>	2	-	-	
Fläder <i>Sambucus nigra</i>	32	11	-	
Hasselnötter <i>Corylus avellana</i>	389	76	-	
Alkottar <i>Alnus</i>		286	102	4
Våtarv <i>Stellaria media</i>	14	3	-	
Penningört <i>Thlaspi arvense</i>	5	2	6	
Trampört <i>Polygonum aviculare</i>	3	1	13	
Svinmålla <i>Chenopodium album</i>	-	3	41	
Svartkämpar <i>Plantago lanceolata</i>		-	2	18

Diskussion

Generellt kan man säga att analysen inte ger de svar som vi verkligen var ute efter, det vill säga vilka växter som fanns i parken under dess glansperiod. Det kan finnas rester, arter som levt kvar då parken växte igen och vidare en tid. Fläder och surkörsbär kan vara sådana arter. Överlag återfinns en fuktig ängsmark där öppna vattenspeglar funnits under hela eller delar av året. Materialet i diket uppvisar inga direkta lagerföljder förutom ett bottenlager där vi finner bland annat fläder och körsbär. Sedan kan man fyllt igen diket för att erhålla en mer plan ängs- eller slåttermark. Ogräsen som våtarv med flera tyder på att djur betat marken. Den stora förekomsten av al och hassel får ses som en tidig fas i igenväxningsfasen och kanske lät man dem frodas som dungar, däribland på ön.

Denna initiala undersökning av i vilken grad olika växtmaterial bevarats inom parkområdet gett viktig kunskap i en rad frågor. I de lager som finns kring ön, i den ca 80 cm tjocka dikesfyllningen återfinns i första hand inte växter från tiden då parken var i bruk utan främst från tiden efter. Enstaka arter som surkörsbär och fläder kan levt kvar och fiskfjällen från obestämd karpfisk får nog också ses som en rest från brukandet av parken.

Sammanfattningsvis kan man säga att växtmaterialet är mycket välbevarat men det kan inte med vissa undantag besvara frågor kring parkens växtlighet. Diket och dammar har förmodligen fyllts igen och använts som betesmark.

Pollenprov togs ur flera lager och horisonter i dammar och andra förmodade marktytor inom parkområdet. De flesta prover innehåller gott om pollen och lämpar sig för vidare studier. I denna inledande studie ingår inte pollenanalys utan bara en analys om det förekommer bevarat pollen inom olika delar av parkområdet. Eftersom bevaringsförhållandena för pollen verkar vara mycket goda borde den fortsatta analysen inrikta sig på att provta äldre marktytor och eventuella planteringar inom parken i syfte att spåra fler växter som planterats i parken. Till detta kan man rikta specifik provtagning för makrofossil i lager som kan förmodas vara samtida med parkens brukande, inte minst kvarteret med damm/våtmark i nordöst.

Referenser

Litteratur

Berggren, G. 1969. Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions. Part 2: Cyperaceae. Swedish natural Science Research Council, Stockholm.

Berggren, G. 1981. Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions. Part 3: Salicaceae–Cruciferae. Swedish Museum of natural History, Stockholm.

Digital Seed Atlas of the Netherlands: <http://seeds.eldoc.ub.rug.nl/?pLanguage=en>

Frost, Katarina. 1996. Östra Sallerups prästgårdspark – ett trädgårdsarkeologiskt studieobjekt. C-uppsats, Lund.

Jöns Henrikssons Minne, Ö Sallerup; www.KarlXIstenar.se

Korsmo E., Vidme T. & Fykse, H. 1981. Korsmos ogräsplanscher.

Wrang, Stefan. 2013. Parken och prästen. Frosta härads hembygdsförenings årsbok *Frostabygden*.

Arkeologikonsult Tel 08-590 840 41
Optimusvägen 12 B Fax 08-590 725 41
194 34 Upplands Väsby www.arkeologikonsult.se

Rapporter från Arkeologkonsult årtal : projektnummer

